

O'QUVCHILARDA TANQIDIY VA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNALOGIYASI

Teshaxo'jayeva Mohlaroy Shuhratxo'ja qizi

University of Business and Sceince talabasi

[Tel: +998952240419](tel:+998952240419)

[Gmail: mohlaroyteshaxojayeva@gmail.com](mailto:mohlaroyteshaxojayeva@gmail.com)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21695516>

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muammoli ta'lim texnologiyasining o'rni va samaradorligi tadqiq etilgan. IMRAD standarti asosida tuzilgan ushbu ishda muammoli ta'lim uslubining an'anaviy ta'limga nisbatan afzalliklari eksperimental sinovlar orqali tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muammoli vaziyatlarni yechishga yo'naltirilgan darslar o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish va tahliliy fikrlash ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, motivatsiya, tahliliy ko'nikmalar.

Kirish

Bugungi tez o'zgaruvchan axborot asrida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri o'quvchilarga faqatgina tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni mustaqil fikrlashga, axborotlarni saralashga va muammolarga optimal yechim topishga o'rgatishdir. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlarida ham dars jarayonlariga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali kreativ va intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalash muhim vazifa qilib belgilangan. Tanqidiy fikrlash — bu ma'lumotlarni shunchaki qabul qilmasdan, ularning to'g'riligini tekshirish, sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Mantiqiy fikrlash esa izchil, dalillarga asoslangan va ziddiyatsiz fikr

yuritish tizimidir. Mazkur ko'nikmalarni rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasi eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Muammoli ta'limning mohiyati o'quvchi oldiga yechimi tayyor bo'lmagan vazifani qo'yish va uni mustaqil yoki jamoaviy izlanish orqali hal etishga yo'naltirishdan iborat. Ushbu tadqiqotning maqsadi muammoli ta'lim texnologiyasining o'quvchilar tanqidiy va mantiqiy fikrlash darajasiga ko'rsatadigan amaliy ta'sirini aniqlash va baholashdan iborat.

Tadqiqot 2025-2026-o'quv yilida umumta'lim maktablarining yuqori sinf (9-sinf) o'quvchilari o'rtasida o'tkazildi. Eksperimentda jami 60 nafar o'quvchi ishtirok etdi. Ular teng ikki guruhga ajratildi:

Nazorat guruhi (30 nafar o'quvchi): Darslar an'anaviy metodlar (ma'ruza, tayyor matn bilan ishlash, reproduktiv savol-javob) asosida olib borildi. Eksperimental guruh (30 nafar o'quvchi): Darslar muammoli ta'lim texnologiyasi (muammoli vaziyat yaratish, keys-stadi, evristik suhbat va kognitiv topshiriqlar) asosida tashkil etildi.

Metodlar:

Muammoli vaziyat yaratish bosqichlari: Dars mavzusi doirasida qarama-qarshilikka ega bo'lgan savol o'rtaga tashlandi. Masalan, ijtimoiy-gumanitar fanlarda tarixiy shaxslarning qarorlaridagi ziddiyatlar, aniq fanlarda esa hayotiy amaliy muammolar modellashtirildi.

Baholash mezonlari: O'quvchilarning dars boshidagi va dars yakunidagi tanqidiy va mantiqiy fikrlash darajasi maxsus testlar hamda mantiqiy topshiriqlarni yechish tezligi bo'yicha baholandi. Mezonlar 3 ta darajaga ajratildi: Yuqori, O'rta, Quyi.

Natijalar:

Chorak yakunida o'tkazilgan yakuniy nazorat ishlari va psixologik-pedagogik testlar natijalari ikki guruh o'rtasida sezilarli farq borligini ko'rsatdi. An'anaviy metodlar qo'llanilgan nazorat guruhida o'quvchilarning ko'pchiligi o'rta

darajada qolgan bo'lsa, muammoli ta'lim joriy etilgan eksperimental guruhda yuqori ko'rsatkich namoyon etgan o'quvchilar soni keskin ortdi. O'quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash darajasining o'zgarish dinamikasi kuzatuvlar natijasida ko'rinib turibdi. Natijalar shuni ko'rsatib turibdiki, eksperimental guruhda quyi darajadagi o'quvchilar ulushi 30% dan 10% gacha kamaygan, yuqori darajadagi ko'rsatkich esa 30% ga o'sgan. Nazorat guruhida esa o'zgarosh dinamikasi juda past atiga 4% ijobiy siljish bo'lib qolgan.

Tadqiqot natijalari muammoli ta'lim texnologiyasining yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Bunga asosiy sabab — an'anaviy ta'limda o'quvchining passiv tinglovchi rovida bo'lishidir. Muammoli ta'limda esa o'quvchi subyektga aylanadi; u muammoni hal qilish uchun quyidagi kognitiv bosqichlarni bosib o'tishga majbur bo'ladi:

1. Muammoni anglash va tahlil qilish.
2. Gipotezalar ilgari surish.
3. Dalillar to'plash va farazlarni tekshirish Tanqidiy yondashuv.
4. Eshilgan muammo yuzasidan xulosa yasash.

Ushbu jarayonda o'quvchining mantiqiy fikrlash zanjiri shakllanadi. "Nega?", "Qanday qilib?", "Agar bunday bo'lmasa-chi?" degan savollar o'quvchini stereotiplardan xoli ravishda, kengroq fikrlashga undaydi. Biroq, muammoli ta'limni qo'llashda ba'zi qiyinchiliklar ham ko'zga tashlandi. Jumladan, muammoli vaziyatni to'g'ri loyihalash o'qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab qiladi. Agar muammo haddan tashqari qiyin bo'lsa, o'quvchilarda motivatsiya so'nishi, agar juda oson bo'lsa, qiziqish yo'qolishi mumkin. Shuning uchun muammoning murakkablik darajasi o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelishi shart.

Xulosa. O'tkazilgan ilmiy-amaliy tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi: Muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning va mantiqiy xulosalar chiqarish ko'nikmasini shakllantirishning samarali mexanizmi hisoblanadi.

Mazkur texnologiya darsda shunchaki yodlash (memorizatsiya) jarayonini ijodiy va mustaqil fikrlash jarayoniga aylantiradi. Zamonaviy darsliklar va o'quv dasturlarini tuzishda reproduktiv savollar o'rniga muammoli, ziddiyatli va hayotiy ssenariylarga asoslangan topshiriqlar ulushini ko'paytirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Ishmuhammedov, R., & Abduqodirov, A. (2015). Ta'limda innovatsion texnologiyalar (amaliy tavsiyalar). Toshkent: Istiqlol.
- 2.Barrows, H. S. (1996). Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview. *New Directions for Teaching and Learning*, 1996(68), 3-12.
- 3.Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th ed.). Routledge.
- 4.Mavlonova, R., Rahmonqulova, N., Matnazarova, K., & Shirinov, M. (2018). *Pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Tibbiyot matbaa.
- 5.Ennis, R. H. (2011). Critical thinking: Reflection and perspective. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 26(1), 4-18.
- 6.Yuldashev, J. G., & Hasanov, S. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
- 7.Jonassen, D. H. (2011). *Learning to Solve Problems: An Instructional Design Guide*. Routledge.
- 8.Zeyniyeva, X. A. (2021). O'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini shakllantirishda muammoli vaziyatlarning o'ri. *Pedagogika jurnali*, 4(2), 45-51.
- 9.Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. D.C. Heath and Company.
- 10.Internet manbalari